

Szende Pál: Nemzeti jog és demokratikus fejlődés

I. Az országbírói értekezés*

Semmi sem jellemzi oly élesen Magyarország utolsó két évszázadának történetét, mint az a mélyreható ellentét, mely a nemzeti függetlenség és a demokratikus haladás követelményei között mindenkor fenforgott. A Habsburg korszak óta állandó a küzdelem a történeti osztályok és a dinasztia között, mely velök szemben az alsóbb néprétegek rokonszenvét akarta megnyerni s ezért a kiváltságos osztályokkal szemben időnként pártjukat fogta. A nemzeti függetlenség érvényesülése azt jelentette, hogy a dinasztia egyidőre kibékült az uralkodó osztállyal, s főleg a birodalmi közösségre irányuló követeléseinek kielégítése után az ország sorsának irányzását neki átengedte, s ez jogát mindenha kiváltságainak növelésére, hatalmi állásának megszilárdítására használta fel. A dinasztiaival való békesség egyúttal a visszafejlődés, a gazdasági és politikai reakció korszaka volt. A szatmári békét követő 1712—15. évi országgyűlés szolgálalkúság terén túltett a római és bizánci császárság törvényhozó testületein is, a rendi szűkkeblőséget tekintve pedig egyenesen példátlanul áll. Mária Terézia és II. József emberies és demokratikus reformjaitak teljhatalmi úton, a rendiség ellenére valósították meg. Midőn II. Lipót az alkotmányt visszaállította, az 1790—91. évi országgyűlésnek legelső teendője az volt, hogy mohó sietséggel visszacsinálja mindazon intézkedéseket, melyek a jogegyenlőség és haladás érdekében történtek. I. Ferenc hosszas szünetelés után ismét összehívta 1825-ben az országgyűlést s a rendi szellem az alkotmány körülsáncolásának ürügye alatt — *ad obvallandam constitutionem* — a nemesi kiváltságok növelésével igyekezett roskadozó uralmát alátámasztani. Az

* Szerző előadta a *Társadalomtudományi Társaságnak* f. évi február hó 28-án tartott ülésén.

1848. évi országgyűlés demokratikus reformjai papíron maradtak, mert a törvényhozás liberális elemeinek minden nemes igyekezete megtört a vármegyei kiskirályok szűkkeblű ellenállásán. A jogegyenlőség, közteherviselés és jobbágyfelszabadítás nagy elveit a Bach-kormány vitte át az életbe s ő hártotta el az ipari és kereskedelmi fejlődés útjából a feudális korból származott akadályokat. Az alkotmány helyreállítása a kiváltságos osztályok uralmának resztitucióját jelentette s 1867 óta a jogegyenlőség látszólagos uralma alatt a törvényhozás legfőbb működése elsősorban a földbirtokos osztály kiváltságainak modernebb mezben való fentartására irányul. A magyar történelem évszázadok óta egy szüntelen *circulus vitiosus*-ban mozog: a dinasztia a történeti osztályok szertelen közjogi követeléseivel szemben az alsóbb néposztályok támogatására pályázik s demokratikus hűrokat penget, mihelyt azonban az uralkodó osztály föladja vagy mérsékli követeléseit, kibékül vele és feláldozza a reform ügyét. Ennek legfrissebb példáját 1906-ban láttuk.

Most, midőn az Országbírói Értekezlet ötvenedik évfordulóját tudományos egyletek és a sajtó mint a jogfolytonosság helyreállításának ünnepét ülik meg, időszerű lesz ezzel a kérdéssel újból foglalkozni. Előbb röviden ismertetni kívánjuk ama tényeket, melyek jelen tanulmány kiindulási pontját és alapját képezik.

II.

1849 és 1860 között a bécsi kormány rendeleti úton a jogszabályok egész sorozatát oktrojálta, melyek közül csak a fontosabbakat említjük fel. 1852 november hó 29-én életbe léptették az osztrák polgári törvénykönyvet a szűkebb értelemben vett Magyarországon, 1853 május hó 29-én pedig Erdélyben, 1855 december hó 15-én az új telekkönyvi rendtartást, 1850 január 25-én az általános német váltótörvényt, 1853 július 18-án az osztrák csödréndtartást, 1852 szeptember 16-án az osztrák polgári perrendtartást, 1852 május hó 27-én az osztrák büntető törvénykönyvet, 1853 július hó 29-én az osztrák büntető perrendtartást, 1852 november hó 29-én az ösiség eltörlésére vonatkozó nyílt parancsot, 1853 március 2-án az úrbéri kárpótlás és földtehermentesítés véghezvitelére irányuló nyílt parancsot és 1854 március 23-án az általános osztrák bányatörvényt, végül 1855 május 21-én a közjegyzői rendtartást.

1860 október hó 2-án I. Ferenc József visszaállítva az 1848 előtti hatóságokat, báró Vay Miklós kancellárhoz leiratot intézett, melyben kijelentette, hogy hajlandó Magyarország „törvénykezési

ügyét ismét ezen ország határai közé visszahelyezni” és elrendelte, hogy az országbíró elnöklete alatt egy értekezlet hívandó össze, mely „a magyar igazságszolgáltatás szervezése felett tanácskozend” és javaslatait a királyhoz felterjeszti. De kijelentette a leírat miszerint „a birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának érdekében, a polgári és a büntetőjognak minden határozményája és intézkedései mindaddig teljes hatályban maradandnak, míg azok iránt a netaláni változások törvényhozás útján megfognak állapíttatni.” Az értekezlet gróf Apponyi György országbíró elnöklete alatt 1861 január hó 23-ától március 4-ig folyt le. A tanácskozások folyamán hozott határozmányokat, az „Országbírói Értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok” -at a képviselőház 1861 június 22-iki, a főrendiház július 1-én tartott ülésén fogadta el, a király pedig megerősítette. A kir. Kuria 1861 július 23 kimondta, hogy a megállapodásokat, míg „az alkotmányos törvényhozás másképp nem rendelkezik, mindennemű törvényes eljárásban állandó zsinórmértékül követendi”. Ezek a szabályok tehát nem formális törvények, de gyakorlatilag ugyanolyan hatályúak, mintha törvénybe lennének iktatva.* Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok sem Erdélyben, sem Fiume területén, sem a volt határőrvidéken nincsenek érvényben. Az Országbírói Értekezlet tanácskozásainak jegyzőkönyvét annak jegyzője Ráth György adta ki.**

Az Országbírói Értekezlet ötvenedik évfordulója alkalmából a Magyar Jogászegylet ünnepélyt rendezett, melyen Grosschmid Béni — a magánjognak éleselméjűségéről, kiváló jogászi tulajdonairól ismert tanára — tartott előadást. Kifejtette, hogy a régi magyar birtokjog intézményeinek az 1848-iki törvényhozás során történt teljes eltörlése nemzeti jogfejlődésünk szempontjából fájllalandó, mert az, ami helyébe lépett, nemcsak nélkülözte a magyar jelleget, hanem egy kapoccsal több volt, mi bennünket az osztrák uralom körébe vont. 1861-ben fentartották az abszolút kormány által behozott telekkönyvi rendszert és számos ezzel összefüggő intézményt. A legnagyobb mértékben helytelen az az eljárás, amely Ausztriából és Németországból szedi mintáit, ahelyett, hogy Angliához fordulnánk, amelynek alkotmányja teljesen azonos a magyarral s jogrendszere, épenúgy mint a mienk, nem mesterséges recepció folyamánya, hanem organikus, évszázados fejlődés gyümölcse. Angliában sincs telekkönyvi rendszer és az örökösödési jogban a férfíag előnyben

* Grosschmid Béni: *Jogszabálytan* (Magánjogi Előadások.) 865—868. pp.

** *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*, közli Ráth György, I-II. kt. Pest, 1861. Az értekezés folyamán Ért. Jkv. jelzéssel fogjuk idézni.

részesül. Azáltal, hogy az 1848 előtti birtokjogot fentartás nélkül eltöröltük, teljesen az osztrák jogrendszer befolyása alá kerültünk, pedig épen Ausztriával szemben való függőségünk miatt kétszeresen szükség van arra, hogy intézményeink ne csak ne hasonlítsanak, hanem a legélesebb ellentétben legyenek Ausztriával, mert ez a beolvasztást megakadályozza. A polgári jólét végett lemondtunk a lelkileg egyedül boldogító nemzeti sajátosságról s feláldoztuk a nemzeti jogfejlődés ontológiai folytonosságát.

Az itt kifejtett gondolatmenettel részletesebben kell foglalkoznunk, nemcsak az előadó kiváló személyére való tekintettel, de azért is, mert ami Grosschmid Béninél egy a régi jogfejlődésünk esztétikus különyszerűségeihez ragaszkodó jogász elme finom logikai konstrukciója, az epigonjainál és a haszonleső politikusok körében jól átfontolt reakciós törekvéssé válik, mely hazafias mezbe burkolt nyilvánulási módja, a jogintézményekre átvitt változata annak a tételnek: *extra Hungariam non est vita*. De azért is bővebb figyelmet érdemel, mert ez a gondolat felüti fejét az Országbírói Értekezlet jegyzőkönyvének úgyszólván minden lapján, és a tanácskozásoknak legfőbb irányító eszméje volt.

III.

Az 1848 előtti Magyarország intézményei lehetetlenné tették, hogy az országban intenzív gazdasági élet fejlődjön ki. Abban az időben, midőn a nyugateurópai államokban, köztük Ausztriában is, a hitel- és pénzgazdálkodás teljesen kiszorította a naturál-gazdálkodást, az ipar és kereskedelem páratlan lendületnek indult és a kapitalizmus megkezdte hódító útját, hazánkban a birtok és munkaszervezet az ősiségen és a jobbágyságon alapult. Az előbbi (melynek részletes magyarázatára még visszatérünk) megkötötte a nemesi osztály részére a földbirtokot, a jobbágyság pedig biztosította az ingyenes munkaerőt. A jobbágyság teljes elnyomásban tengette életét,* úrbéri kötelezettségeit csak a kényszer hatása alatt teljesítette, mindez annyira lefoglalta, hogy saját földjei megmunkálására nem maradt elég ideje. Így a mezőgazdaság minimális jövedelmet hajtott.** Az intenzív gazdálkodást akadályozta a földbirtok kötöttsége s az ősiség természetéből folyó szakadatlan ingatlan-perek, melyek a jogbiztonságot állandóan veszélyeztették s a földhitel kifejlődését — mely nélkül intenzív mezőgazdaság általánossá nem válhatik — lehetetlenné

* L. Berzeviczy Gergely: *A parasztok állapotáról és természetéről Magyarországon*. 111—160. pp.

** Széchenyi István műveiből idézetek: Grünwald Béla: *Új Magyarország*, 296—97. pp.

tették.* Az ipar és kereskedelem fejlődését megkötötte a céhrendszer, a városi polgárság alárendelt jogi helyzete, a rendi társadalom ellenszenvé és lenézése minden ipari tevékenység iránt, a földesurak kiváltságai. Az állam pénzügyi eszközeivel nem hathatott jótékonyan közre ez állapot megváltoztatására, mert a nemesség ment volt minden adó alól, a jobbágyság által fizetett adó csakhogy épen a katonaság és bürokrácia fentartására volt elegendő,** abból kulturális és gazdasági célokra nem jutott. A forgalmi eszközök a leg-siralmasabb állapotban voltak — járható út kivételszámra ment*** — tél víz és sár idején egész országrészekben szünetelt a közlekedés. Vízsabályozásról, hajózásról szó sem lehetett. A ki- és behozatali kereskedelemre fojtó súllyal nehezedett Ausztria kizsákmányoló gyarmati politikája és a vexatórius közbenső vámrendszer. II. József és utána több ízben a bécsi kormány felajánlotta e vámrendszer megszüntetését, ha cserében a nemesség lemond adómentességéről; erről azonban ez hallani sem akart† s inkább feláldozta az ország ipari fejlődését.

Az ország kiváló lángelméi, legelsőnek Széchenyi István, felismerték a bajok okát s megkezdték a harcot a rendszer két sarkköve: az ösiség és jobbágyság ellen, de ép oly eréllyel küzdöttek minden intézmény ellen, mely az ipar és kereskedelem fejlődését akadályozta. Küzdelmüket siker koronázta, mert támogatta őket a lakosságnak — bár a törvényhozásból kizárt — többsége, egymásután keletkeztek újabb törvények, melyek rést ütöttek a rendi kiváltságok épületén. A támadt réseken levegő áramlott be s a gazdasági tevékenység nagyarányú fejlődésnek indult, megkezdődik a vízsabályozás, utak, vasutak építése, kereskedelmi- és váltótörvényt hoznak, kimondatik a jobbágyi terhek megválthatása s a régi rendszer minden béklyója sem tudja a megindult folyamatot többé feltartóztatni. Az 1848-iki törvényhozás kimondja a jobbágyság és ösiség halálos ítéletét és megszünteti a rendi előjogokat.

A Bach-kormány végrehajtotta az 1848. évi törvények elvi rendelkezéseit s a földbirtok — a hitbizományokat kivéve — az eddigi

* Széchenyi: *Stadium*, 73. p. L. Dell' Adami: *Magánjogi codificatióink és régi jogunk*, 29 p, Deák Ferenc 1840. évi követjelentése, idézve f. m. 43. lapján. Kossuth Lajos iratai XII. kt, 37. p. *Pesti Hírlap* cikke 1841. 23. szám. Grünwald Béla: *Régi Magyarország* 383. p. idézi Besseney György hasonló véleményét.

** Schwartner: *Statistik des Königreichs Ungarn*, 1789. évi kiadás, 496. p.

*** Kossuth Lajos: *Pesti Hírlap* 1841. 46. sz. Iratai XII. kt. 82. p.

† Acsády Ignác: *A magyar irodalom tört.* II. kt. 559. p.

korlátok alul felszabadult. Ez döntő hatással volt a naturál-gazdálkodás megszüntetésére. Míg azelőtt a földesúr munkaszükségletét a jobbágyok ingyenes szolgáltatásából és feles földek átengedésével fedezte, most át kellett térnie pénzbeli munkabérek fizetésére, ami nehézségeket okozott, mert kezdetben a parasztság nagy béreket követelt. Ennélfogva a földbirtokos-osztály vagy kénytelen volt intenzívebb gazdálkodásra áttérni, ami tőkebefektetést kívánt, vagy pedig bérbé adta birtokait azoknak, kik tőkével rendelkeztek. A közbeeső vám-vonal megszüntetése és a vasutak építése folytán a nyugati államokba irányuló gabona-export rendkívül fellendült és ezért művelési ágak módosultak, különösen a búzatermelés emelkedett. 1851-ben a gabonaneműek össztermése 69 millió hl.-t, 1859-ben 104 millió hl.-t tett ki, ebből búza 1851-ben volt 12 millió hl., 1859-ben 17 millió. Azonkívül áttértek a kereskedelmi növények fokozottabb termelésére, mert a nagy nyugateurópai kereslet folytán ezek jelentékeny haszonnal kecsegtettek.* A szántóföld a legelők rovására egyre jobban kiterjedt. Ez a folyamat azonban sok áldozatot kívánt. Azok, kik nem tudtak a változott helyzethez alkalmazkodni, nemcsak a jobbágytelkekért nyert kárpótlási összegeket költötték el, de új adósságokat is csináltak, sőt kénytelenek voltak földjeiket eladni.** Mivel 1844 óta nem nemesek is szerezhettek földet, hirtelen megsaporodott az „új földesurak” száma, kik a történeti osztállyal érzelmi és politikai közösségben nem állottak s az osztrák ipari kapitalizmus terjeszkedésétől várták földjárdékuk emelkedését. A parasztság gazdálkodási módja lassabban alakult át, de szintén arra irányult, hogy a föld minél több készpénzjövédelmet hajtson, mert a különböző váltságösszegek fizetése, valamint az adók és közterhek szaporodása, ezt elkerülhetetlenné tette. A kormány az egyenes adókon kívül a fogyasztási adóknak egész sorozatát hozta be úgy, hogy az ezekből eredő bevétel 1861-ben már 150 millió koronánál többet tett ki. Az egyenes adók összege 1861-ben 85 millió koronára emelkedett.***

De még döntőbb átalakulást idézett elő a közbeeső vámsorompók megszüntetése és a közös vámterület létesítése. (1850.) Mint fentebb említettük, ez a vasutakkal együtt revolucionálta a magyar mezőgazdaságot és rövid idő alatt búza export-állammá változtatta az országot. Ép ily hatással volt az ipar fejlődésére is. Kezdet-

* Schwicker: *Statistik des Königreichs Ungarn*. 216. p., különösen a repccetermelés ért el szokatlan arányokat.

** Beksics Gusztáv: *A magyar nemzet tört.* X. kt. 450—51. p.

*** Matlekovits Sándor: *Magyarország államháztartásának története* p. kt. 38. és köv. o.

ben a közös vámterület károsan hatott vissza néhány magyar vállalatra, de a mezőgazdasági termények gyártásával foglalkozó iparágak a zaklató közbenső vám eltörlése folytán rendkívül föllendültek, így * elsősorban malomiparunk, amely elsőrangú exportiparrá fejlődött. A szeszipar, cukorgyártás és sörgyártás, azonkívül vasiparunk is jelentékeny fejlődésnek indult. Ezt a folyamatot erősen előmozdította az a tény, hogy az osztrák kormány a külfölddel szemben 1850-ben az eddiginél jelentékenyen liberálisabb vámpolitikát kezdeményezett, ami emelte a külkereskedelmi forgalmat.* Az osztrák kormány a céh-szabályzatokat hatályon kívül helyezte, 1859-ben pedig az ipar-szabadság elvét dekretálta s ezzel elhárította a feudalizmus emelte régi akadályokat az ipar szabad fejlődése elől. Megindul nálunk is az a folyamat, mely a nagyipari vállalkozásnak túlsúlyát idézi elő a kisipari termelés felett. Míg 1852-ben a gőzgépek száma a magyar iparban 79 és lóereje 1175 volt, 1863-ban már 480 gőzgép működött 8134 lóerővel és a mezőgazdaság területén 194 gőzgép volt alkalmazásban 1603 lóerővel.**

Modern bányatörvényhozás folytán a bányászat is lendületnek indult. A különböző bányatermékek (nemes és nemtelen fémek) értéke 1858-ban 13 millió korona volt, nyersvas 1.5 millió q, kőszén 3.6 millió q, barnaszén 3.4 millió q termeltetett. Ezzel szemben főleg a kőszén és vas termelése néhány év alatt 50%-al emelkedett és a vállalkozási szellem fellendült.***

Igen jelentékenyen fejlődtek a forgalom eszközei. A Széchenyi által megindított vízszabályozás, a Duna, a Tisza, valamint más folyók hajózhatóvá tétele nagy lépésekben haladt előre. Kezdetét veszi az utak kiépítése. A vasútépítés terén pedig szinte szédületes a fejlődés. 1849 végén a magyar állam területén csak 178 km. vasút volt kiépítve és 1861-ben már 1837 km.† A posta- és távírdaintézmény szintén nagyarányú fejlődést mutat.

A közlekedési viszonyok átalakulásával az iparra, földművelésre és különösen az alsóbb néposztályok szabad mozgására nehezedő béklyók megszűntével nagy belső népmozgalom áll be, megkezdődik a lakosságnak a városokba való összpontosulása. Buda-Pest lakossága már meghaladja a 200.000-t. A jobbágyság jelentékeny része nem tudta megállani helyét a változott gazdasági viszonyok között,

* Láng Lajos: *A vámpolitika az utolsó száz évben.* 200—207. pp.

** Konek Sándor: *Magyar birodalom statisztikai kézikönyve.* 187. p.

*** Ért. Jkv. Grenzenstein Gusztáv adatai. II. kt. 104. p.

† Képešy Árpád: *A magyar vasútügy tört.* 44—56. pp.

földje dobra került, ő maga pedig napszámosnak vagy munkásnak állott be, aki lakhelyét a munkaalkalom szerint változtatja.

A pénz- és hitelügy szintén jelentékeny fejlődésnek indult, már az 1848 előtti időkben is. Magyarországon ebben az időben 36 takarékpénztár és egy bank működött. Ezek betéti állománya 1851—61 között 11 millió forintról 41 millió forintra emelkedett, a jelzálogos kölcsönök álladéka 8 millió forintról 20 millió forintra.* Az osztrák nemzeti bank is felállított ebben az időben jelzálogosztályt, valamint a nagyobb bécsi pénzintézetek, szintén jelentékeny összegeket adtak kölcsön magyar földbirtokokra és pesti házakra.

Ebben az időben a fejlődő kapitalizmus Európaszerte nagyarányú vállalkozási tevékenységet kezdeményezett, melyet a párisi Crédit mobilier mintájára felállított bankok élesztettek és organizáltak. Minthogy az akkumulált tőkéknek belföldi nyereséges elhelyezésére különösen Franciaországban, az ottani tőketelíttség folytán kellő alkalom nem kínálkozott, a keleti országok még kevésbé kihasznált terrénumát szemelték ki működési alapul és csakugyan francia és osztrák tőke segítségével óriási vállalatok, vasútépítések, szén- és fém-bányanyitások, erdőirtások, fűrésztelepek, vaskohók stb. felállítása által Magyarország is bekapcsolódott a nyugateurópai kapitalizmus forgatagába. A jog és törvény előtti egyenlőség keresztülvitele, a nemesi kiváltságok megszüntetése, a kormánynak kezdetben demokratikus irányzata felforgatta a társadalmi viszonyokat, az új rétegeket jelentőséghez juttatta. A rendezett közigazgatás és igazságszolgáltatás lehetővé tette az átmenetet az új viszonyokra, s megszilárdította a jogi és forgalmi élet biztonságát.**

Mindez a változás, melynek természetesen sok hátránya is volt, nem róható fel egyedül a Bach kormány érdeméül s Széchenyi joggal tette kegyetlen kritika tárgyává az abszolút kormánynak azt az eljárását, hogy egy röpiratban, mindazt ami Magyarországon a gazdasági fejlődés tekintetében történt, a saját javára írta. Ez a folyamat már 1825 körül megindult, Széchenyi működése óriási lökést adott neki, a régi gazdasági szervezetnek teljes csődje pedig elkerülhetetlenné tette a változást. De mégis a Bach kormány volt az, amely a fejlődési folyamatot legalább húsz évvel meggyorsította, midőn ledöntötte mindazokat a korlátokat, melyeket a különben kikerülhetetlen fejlődés csak néhány évtized múlva robbantott volna fel.

Ez volt Magyarországnak gyökeresen megváltozott gazdasági és szociális arculata 1861-ben, midőn az Ország-

* Vargha Gyula: *A magyar hitelügy iört.* 244-55 pp.

** Beksics Gusztáv: id. m. X. kt. 432. ezt szintén elismeri.

bírói Értekezlet ama probléma előtt állott, hogy visszaállítsa-e a régi jogot, vagy pedig fentartsa, illetőleg megalkossa a modernebb jogszabályokat.

VI.

Áttérve az Országbírói Értekezlet munkásságának méltatására, általánosságban a következőket jegyezhetjük meg. Az Értekezlet tagjainak többsége konzervatív gondolkodású volt és szerette volna az idők haladó szekerének rúdját visszafordítani. Az a körülmény, hogy úgyszólván az összes érvényben levő jogszabályokat a gyűlölt osztrák kormány abszolút úton léptette életbe, igen tetszetős mezül kínálkozott minden agrárfeudális törekvés elleplezésére és a volt jobbágy-ságnak kedvező intézmények eltörlésére. Deák Ferenc találó szavakkal mutatott erre a tanácskozások folyamán: „Akármit beszéljünk azon gyűlöletről, mely egyik vagy másik törvény ellen van, higgye el a nagyméltóságú tanácskozmány, ezen gyűlölet kilentizedrésze közjogi szempontból származik, . . . mert ha azok (törvények) csupán javaslatképpen lettek volna a magyar országgyűlés elébe terjesztve, azokat nem mondom, minden részben elfogadta volna, de bizonyosan nem mondta volna gyűlöletesnek, gyalázatosnak, rossznak, gonosznak, hanem megfontolta volna az egyes tételeket, s amennyire helyesek és célszerűek, helyben hagyta volna.”* Ugyanerre a szempontra utalt egy másik felszólalásában: „Elöttem is alapeszme a régi magyar törvények visszaállítása, de ahol s amely tárgyban azok visszaállításából a jogviszonyok megzavarását vagy intézményünk demokratikus szellemének fölforgatását hiszem bekövetkezőnek, ott kételkedés nélkül ellene szólok s nem tartóztat az, hogy több vagy kevesebb tartatik meg az által az osztrák törvénykönyvből . . . Nem tartom helyesnek, hogy az idegen hatalom műve iránti gyűlöletből saját polgártársainknak tegyek kárt.”**

Ámbár Deák Ferenc alakja szinte csodálatos magasságban emelkedik ki az Értekezlet résztvevői közül, felszólalásai logikai élesség, az érvelés megsemmisítő ereje, humanizmus és liberális érzület tekintetében pedig páratlanul állanak, mégis a legritkább esetben győzött az az álláspont, melyet ő védelmezett. Az Értekezlet résztvevői a gyűlölt osztrák törvényeket minden áron el akarták a föld színéről tüntetni s jobb ügyhöz méltó buzgalommal akarták visszaállítani az 1848 előtti törvényeket, melyek a köznép és polgárság

* Ért. Jkv. II. kt. 271. p.

** Ért. Jkv. II. kt. 295. p. A ritkítások szerzőtől származnak.

tehát az ország lakosságának $\frac{9}{10}$ -e előtt az osztrák jognál sokkal gyűlöletesebbek s Széchenyi, Deák, Kossuth támadásainak állandó tárgyai voltak.

V.

Ezek után az Értekezlet munkásságát egyes jogterületek szerint vesszük vizsgálat alá:

A magyar magánjog 1848 előtt a legkaotikusabb képet mutatta. Különböző volt országrészek, osztályok és felekezetek szerint. A szorosán vett Magyarországon más volt a magánjog, mint Erdélyben, Horvát-Szlavonországban, a Határőrvidéken, de más volt a Hajdú kerületben, Székely- és Királyföldön, a Jász-Kun kerületben és az egyes városokban stb. Más magánjog alatt állott a nemesség, a városi polgárság, a jobbágyok, a főnemességre és a jobbágyság egyes rétegeire még ezenfelül is különböző szabályok voltak érvényben.* Vegül vallásfelekezetek szerint is eltérően alakultak a jogviszonyok.

A nemesi magánjognak és különösen az örökjognak vezető elve és intézménye az ősiség volt. Minthogy az ősiséget már többször érintettük, szükségesnek látszik, hogy annak fogalmát röviden kifejtsük.**

1848 előtti jogunk az öröklés szempontjából különbséget tett ősi és szerzeményi vagyon között. Ősi vagyon volt mindaz, mely az elődökről a törvényes lemenőkre öröklés útján szállott. Az ily vagyon az első szerzőnek összes leszármazóit, egész családját, vagy — régi kifejezéssel élve — nemzetségét illette s a mindenkori örökös az ősi vagyonnak nem tulajdonosa, hanem csak haszonélvezője volt, a tulajdonjog

* Wenzel Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*. 314—354. pp. Hajnik Imre: *Egyetemes európai jogtörténet*. V. kiadás. 299—301. pp.

** Az ősiség és ági öröklés problémáinál a következő forrásokat használtuk fel: Schwarz Gusztáv: *Újabb magánjogi fejtegetések: Ági öröklés és özvegyi jog*. 153—217. pp. U. a.: *Jogi Lexikon: Ági öröklés*. I. kt. 337—347. pp. *Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez*. V. kt. 34—61. pp. (szintén Schwarz Gusztáv tollából). *Főelőadmány és bírálati anyag a polgári törvénykönyv tervezetéhez VIII. kt. 52 — 144. pp* Zsögöd Benő: *Magánjogi tanulmányok*, különösen I. kt. 1—181. pp. (*Öröklött és szerzett vagyon*.) II. kt. 301 — 364. pp. -Fodor Ármin: *Magyar magánjog*. V. kt. *Öröklési jog*. 1—20. és 69—170. pp. Zlinszky Imre: *A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés*. 178—334. pp. Zlinszky-Reiner: *A magyar magánjog mai érvényében*. 1032—1058. és 1068—1087. pp. *Magyar Jogi Lexikon*. V. kt. *Ősiség*. 789—802. pp. Dr. Gábor Gyula, Wenzel Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*. I. kt. 262—361. pp. Dell' Adami Rezső: *Magánjogi codificatióink és régi jogunk*. III. 1—134. pp. L. azonkívül a több idézeteket. A polgári törvénykönyv tervezetek indoklását *Indokolás* címen fogjuk idézni

nem őt, hanem az egész nemzetséget illette, melynek minden egyes tagja a közös elődtől való leszármazás jogán emelt igényt az örökségre. Ennélfogva a mindenkori haszonélvező az ősi vagyronról sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhetett, mindaddig, amíg az első szerzőnek élő törvényes leszármazója volt s ennek az ellenkező intézkedést módjában volt per útján hatálytalanítani s az ősi vagyont visszaszerezni. Minden vagyon, amely nem volt ősi, szerzeménynek tekintett. Szerzeményéről a szerző élők között és halál esetére szabadon rendelkezhetett. A szerzeményi vagyon gyakorlati szempontból csekélyebb jelentőséggel bírt s a magyarországi földbirtok túlnyomó része ősinek volt tekinthető, annál is inkább, mert a szerzeményi vagyon is az utódok kezén rendszerint ősviv alakult át. Az ősi vagyronra vonatkozó jog túlnyomóan a fiági öröklésnek kedvezett s a nőekkel sokkal hátrányosabban bánt el, a szerzeményi javakban a fiúk és leányok egyenlően örökösödhettek, de a szerzőnek jogában állt a nőági öröklést kizárni vagy korlátozni.

Az ősiség célja védelmezői szerint az volt, hogy a vagyont a család kezén megtartsa s az utódok megélhetését évszázadok múlva is biztosítsa*, szóval, ugyanazon elv, mellyel a hitbizományok jogsultságát is szokásos megindokolni. Ezt a feladatát azonban igen tökéletlenül töltötte be. Nem akadályozta meg, hogy a földbirtok a család kezéről elidegeníttessék.** Csakhogy ez nem adásvétel és végrendekezés, hanem mindenféle álszerződések, főleg színlelt zálogbaadás útján történt. Az ősi birtokok jelentékeny része jutott így idegen kézre s annak is számos módja volt, hogy az elzálogosított földbirtok ne juthasson többé vissza a család kezére. Ellenben a jogbiztonságot, a birtokos hitelét tönkre tette az a tény, hogy a tisztességes vevő*** vagy kölcsönadó sohasem lehetett biztos afelől, hogy a vett birtokot megtarthatja, vagy a kölcsönt visszakapja-e, mert a mindenkori tulajdonosnak legtávolabbi atyafia, a legkülönbözőbb jogcímeken, bármikor elperelhette tőle vagy adósától a földet. Ezért az ősiség a perek és zsarolások kimeríthetetlen forrásává vált annál is inkább, mivel az ősi javak elidegenítésével okozott sérelem elévülés alá nem esett s az évszázadokra visszanyúló perek gyakoriak voltak.† A nemesség mégis ragaszkodott hozzá, a hatalmasabbak és tehetősebbek azért, mert ez a rendszer a bíróságok függése és pártossága folytán†† a meggazda-

* *Hármaskönyv*. I. rész 47. cím.

** Kossuth Lajos cikke. *Pesti Hírlap*, 1842. 171. sz. Dell' Adami 85. p.

*** Kossuth Lajos cikke: *Pesti Hírlap*, 1842. 171. sz. Iratai XII. kötetében nem fordul elő. Lenyomatva Dell' Adami 85. p.

† Králik Lajos: *Magyar ügyvédség*, 192. p.

†† Grünwald Béla: *Régi Magyarország*, 391. p.

godás állandó forrását képezte reájok nézve s a középkori ököljog helyét pótolta; a szegényebb nemesség pedig azért, mert érezte, hogy annak elestével egyéb kiváltságait is veszély fenyegeti. Fontos volt az egész nemességre ez a rendszer amiatt, mert ha a család kezéről el is vesztették a birtok, a nemesség mint osztály hatalmában megmaradt.* Az 1848: XV. t.-c. az ősiséget csak elvben mondta ki megszűntnek s az abszolút kormányra hárult a feladat, hogy azt minden következményeivel együtt eltörölje, ami az 1852. évi ősrégi pátensben meg is történt. A régi jog helyébe az osztrák polgári törvénykönyv (OPTK) szabványai léptek, melyek egyrészt a jogegységet az egész ország területén helyreállították, másrészt néhány kivételtől eltekintve, rendi osztály és felekezeti különbségre való tekintet nélkül egyenlősítették a magánjogokat. Az OPTK hosszú előkészület után 1811-ben lett életbeléptetve s egyik utolsó hullámverése volt a felvilágosodott abszolutizmusnak** Azonkívül egységes, következetes***, minden jogviszonyra kiterjeszkedő kódex volt, mely biztos alapjául szolgált úgy az ítélkezésnek, mint a gazdasági forgalomnak s mivel korát elterjedése idején meghaladta, még 1860 körül sem avult el. Bármennyire is eltérhetnek a nézetek egyes intézkedéseinek helyessége iránt, kétségtelen, hogy sem nálunk, ahol teljes egészében 8 évig, sem pedig Erdélyben, hol 57 év óta van érvényben, a gazdasági fejlődésben lényegesebb bajokat nem okozott. Magán az Értekezleten is hangsúlyozták, hogy a nép intézkedéseit rövid idő alatt megszokta és hozzájuk alkalmazkodott.†

Az egész tanácskozás folyamán egyéb lényeges kifogás, mint az, hogy „német” és „gyűlölt” a törvény s hogy a nemzeti génusznak intézkedései nem felelnek meg, egy-két szakasztól eltekintve,†† az OPTK ellen fel nem hozatott. Leginkább jogosult volt az a kifogás, hogy az alkotmányosság szempontjából veszélyes példaadást jelentene, ha az abszolút kormány által oktrojált törvényt egyszerűen átveszik s ezzel utólag jóváhagyják az eljárás törvénytelenységét.††† De ez az ellenvetés sem volt őszinte, mert a telekkönyvi rendtartást, az úrbéri nyílt parancsokat, az OPTK dologjogi részének a telekkönyvvel összefüggő

* L. erre vonatkozólag- *Werbőczy* c. értekezésemet 17. p.

** Ezt a szocialisták is elismerik. L. Fritz Winter cikkét: *Die Revision des brg. Gesetzbuches*, Der Kampf, 1908. 435. p.

*** Schwarz Gusztáv véleménye: *Újabb magánjogi fejtegetések* 9. p.

† Ért. Jkv. II. kt. 263. p.

†† E kifogások főleg az OPTK 737. §-a ellen irányultak, de szintén érzelmi és nem gyakorlati okokból.

††† *Pesti Hírnök*, 1861. jan. 15. szám.

intézkedését minden változtatás nélkül fentartották. Nem lett volna tehát nehéz a többi vagyoni jogi intézkedéseket is hatályban tartani. Az önállóság és törvényesség látszatának megóvása végett meg lehetett volna tenni, hogy átdolgozták vagy más sorrendben foglalták volna össze az OPTK szabályait s elnevezték volna „magyar örökjog” vagy „magyar kötelmi jognak”, úgy mint a sokkal leleményesebb utódok 46 évvel később a közös vámtarifát kinevezték magyar szerződéses autonóm vámtarifának, vagy amint 1876-ban a német váltótörvényt recipiáltuk. A magánjogi albizottság azon a nézeten volt, hogy az OPTK örökjogi intézkedései fentartandók s ily értelmű javaslatot terjesztett a plenum elébe, mely azt 23 szavazattal 20 ellenében el is fogadta,* Deák Ferenc is a többséggel szavazott és kijelentette: „Én az ősiséget visszaállítani egyáltalán nem akarom. Politikai életem legnagyobb része folyt le azon küzdelemben, melyet elvtársaimmal együtt a régi feudalizmusnak káros maradványai ellen folytattunk. Ezek közé számítottuk az ősiséget is. És miután sok nehéz küzdés után 1848-ban célt értünk, ki fogja tőlem követelhetni, hogy segítsek ismét lebilincselni a tulajdont, minek felszabadulását oly forrón óhajtottam . . . Azért . . . mert amit az 1848-iki törvényhozás kimondott, azt a közbenjött események miatt nem a magyar minisztérium, hanem a törvénytelen osztrák kormány hajtotta végre: én magát, az 1848-ban kivívott elvet is ellökjem, vagy feláldozzam.”** Az elnöklő országbíró azonban nem nyugodott bele az eredménybe, újra tárgyalás alá bocsátotta a kérdést s a puhítgatásoknak végre egy kompromisszum lett az eredménye. Az ősiségnek, mint említettük, legfőbb elve volt, hogy az örök-hagyó az ősi vagyon felől nem végrendelkezhetett. Az OPTK ezzel szemben a végrendelkezési szabadságot emelte érvényre. Ennek eltör-lése nem látszott kivihetőnek, mert ily változtatás nem számíthatott a bécsi kormány jóváhagyására,** mely a fejlett osztrák kapitalizmus és banktőke szempontját érvényesítette, már pedig a régi kötöttség helyreállítása ezek érdekeivel ellenkezett s a magánjogi forgalomban kimondhatatlan zavarokat idézett volna elő. Erről tehát beszélni sem lehetett. A végrendelkezési szabadság fentartása folytán a régi jognak csak foszlányai voltak megmenthetők. Az Értekezlet örökjogi szabá-lyai a régi jog nyomán különbséget tesznek öröklött és szerzett vagyon között. De ez a különbség csak akkor érvényesül, ha leszár-

* Ért. Jkv. 251. p. II. kt.

** Ért. Jkv. 296. p. II. kt. A ritkítások szerzőtől vannak.

*** Ért. Jkv. 6. p.

mazók nincsenek, mert ezek a vagyon eredetére való tekintet nélkül örökösödnek a hagyatékban. Leszármazók hiányában a szerzett vagyont a házastárs öröklő, az öröklött vagyon, t. i. az, mely az örökhagyóra felmenőitől vagy ezek ivadékaikról örökség vagy ajándék útján jutott, visszazáll arra az ágra, melytől származott, tehát az atyai javak az atyai ágra és viszont. Ez az ú. n. ági öröklés (*paterna paternis, materna maternis*). De ez csak akkor történhetik, ha nincs végintézkedés, mert az örökhagyónak végrendelettel bármikor módjában áll az ági öröklést kizárni, valamint az öröklött vagyont még életében elidegeníteni s csak a szülők és gyermekek köteles része által van korlátozva, mely intézményt az Értekezlet az OPTK hasonlatosságára alkotta meg.*

Az ági öröklés, mely teljes kifejlődéshez az ősiség korában jutott, nem speciális magyar intézmény,** hanem a fejlődés folyamán, amikor a gazdasági élet igényei szükségessé tették, minden európai jogban felmerült.*** Sőt Európán kívüli népeknél is felfedezhető, amiről az újabb egyiptomi papirologiai kutatások is szolgáltatnak néhány érdekes bizonyítékot. Dr. Kiss Géza írja ezekről: „Hasonló fejlődési stádiumot felmutató társadalmi, etikai, gazdasági viszonyok hasonló jogrendet eredményeznek. A „nemzeti géniusz” jelszavának nem egy túlhajtását cáfolják meg idevágó eredményeink. A németek máris ráismertek néhány *echt germanisch* alakulatra, mely saját-szerűen már egy évezreddel előbb mutatkozott Egyiptomban. Mi, magyarok is felfedezhetjük ági öröklésünket, illetőleg az ennek alapját megadó *paterna paternis, materna maternis-féle* elvet abban a hermupolosi származású, Kr. u. 168-ban írt „családi aktában”, mely ma a strassburgi császári könyvtár papyrusgyűjteményében foglal helyet”.† A férfiág előnyben részesítése a nő felett, a hajadoni jog, a családi vagyon elidegeníthetlensége a mózesi, illetőleg talmudi jogban is előfordul, amely tény már magában alkalmas arra, hogy lehűtse az ági öröklés híveinek rajongását.††

A magyar jogba csak Nagy Lajos idejében jutott be, aki ezt

* OPTK 762—766 §§.

** Indokolás V. kt. 44. és köv. pp.

*** Loria, Achille: *Die wirtschaftlichen Grundlagen der herrschenden Gesellschaftsordnung*. 69—74 pp. Hajnik id. m. 351—353.

† Dr. Kiss Géza: *A római jogról*. Jogállam, 1910. 5. sz. 348—49. pp. A ritkítások szerzőtől valók.

†† Zlinszky Imre: *A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés*. 7—11. pp. Dell' Adami id. m. 35. p.

az intézményt Timon Ákos tanúsága szerint a longobárd hűbérjogból vette át.* Az ősmagyar birtokszervezet a (nemzetségi) köztulajdonon alapult** s ennek megfelelő volt örökjoga is. Szent István törvényei és az arany bulla biztosították*** a nemesség részére a végrendelkezési jogot s ezt törülte el az 1351. évi dekrétum 11. §-a. Nem kell tehát az ági öröklés intézményéhez oly feltétlen hazafiúi kegyelettel közeledni. † Felhozható az az érv, hogy ha egy intézmény öt évszázadon keresztül áll fenn, annyira átmegy az életbe, annyira idomul a szükségletekhez és az emberek hozzá, hogy emiatt sem tanácsos megbolygatni. Ezzel szemben ki kell emelni, hogy az ősiség s különösen a fiágiság csak a kiváltságos osztálynak főintézménye, a parasztság és városi polgárság — tehát a lakosság túlnyomó részének — örökjoga más alapelveken nyugodott.†† Az ötszáz éves tisztes múlttal szemben pedig csak arra a tényre kell rámutatni, hogy mindama nagy férfiak, kiket a mai közvélemény mint Magyarország újjáalkotóit tisztel, az ősiségből folyó öröklési rendet mondták a fejlődés legnagyobb akadályának és a magyar nemzet rákfenéjének.††† Az ági öröklés fentartását tehát nem a nemzeti kegyelet, hanem csak a célszerűség és hasznosság szempontjai javallhatták. Ezek pedig túlnyomóan ellene szólnak, az ági öröklés a gyakorlatban kollíziókra és igazságtalanságokra vezet,* (a legtávolabbi hatodizigleni atyai rokon kizárja az anyát, vagy fordított esetben az apát, féltestvért) azonkívül a vagyoneredet (öröklött-e s kitől származik, vagy pedig szerzett) bizonyításának nehézsége** a perek állandó forrása. Gyakorlati okok idézték elő, hogy 1861 óta jogászai körökben a többség és pedig sokan a történelmi nevek viselői közül*** állandóan az ági öröklés elejtése mellett foglaltak állást. Az 1882-iki öröklési jogi törvénytervezet az ági öröklést az osztályos testvérekre korlátozta, a tervezet megvitatására összehívott miniszteri értekezlet pedig az ági öröklést el is ejtette. Midőn azonban Magyarországon is erőre kapott az agrárius irányzat, ez a Németországból

* Timon Ákos: *Magyar alkotmány és jogtörténet*. III. kiadás 527 p.

** Timon id. m. 67. p.

*** Aranybulla 4. cikk. Szent István II. d. 24. fej. 2. §.

† Schwarz Gusztáv: *Újabb magánjogi fejtegetések*. 166 p. utal arra, hogy már Frank Ignác, a nagy magyar magánjogász rámutatott 1848-ban, hogy az ági öröklés nem magyar eredetű, hanem egyetemes jogtörténelmi jelenség.

†† *Hármaskönyv*. III. rész, 29—30. cím.

††† Az idevágó nyilatkozatok összeállítva Dell' Adami id. m. 22—138 pp.

* *A Tervezet indokolása* V. köt. 34—61. pp. Gróf Barkóczy János ily értelmű felszólalása: *Ért Jkv*. II. 255. p.

** Schwarz: *Magánjogi fejtegetések*. 183 p.

*** Hódossy, Vécsey, Győry, Kováts, Szokolay, Vajkay, Oberschall stb.

importált eszmék hatása alatt ismét az ági öröklést helyezte előtérbe.* Németországban ugyanis a nagybirtok a szociáldemokrácia terjeszkedése ellen a vagyonos parasztsztyály konzerválásával akart védgátat állítani s a törzsörökösödés (*Anerbenrecht*), a járadékbirtok, a paraszthitbizomány, a végrendelezési jog korlátozása köreikben népszerű jelszavakká váltak.** A német példa utánzása a magyar agráriusok figyelmét is az ági öröklés felé fordította s az ő növekvő befolyásuknak volt eredménye, hogy a polgári törvénykönyv előkészítésére kiküldött bizottság az intézmény fentartását határozta el. Az 1900. évi tervezet már az ági öröklés alapján áll, de a részletekben olyképen szabályozza azt, mely alapelv érvényesülését sok tekintetben illuzóriussá teszi.*** 1900 óta az agrár befolyás mindenhatóvá lett s ezzel kapcsolatban a tervezet újabb előmunkálatai konzervatívabb irányba hajlanak s teljesen visszatérnek az ágiság intézményéhez.†

Az ági öröklés pártolói általános frázisokon kívül egy gyakorlati érvet szoktak mellette felhozni, hogy a családi érzést erősíti és a takarékosági hajlamot növeli. Ezzel szemben fel kell említeni, hogy az intézmény a vele járó igazságtalanságok folytán állandó családi viszályok melegágya lehet s a takarékoságra sem hat nagyon serkentőleg, ha az örökhagyó tudja, hogy vagyonát nem az fogja örökölni, aki szívéhez legközelebb áll, akivel életét eltöltötte, hanem távoli rokonai. Többen mutattak már rá, hogy az ági örökös rendszerint nevető örökös,†† ki a leszármazás véletlenénél fogva zár el az örökségtől oly egyéneket, kik az örökhagyó személyének és vagyónának gondozásával töltötték el az életöket. De nevetséges dolog az ági öröklés családi érzést fejlesztő vagy takarékoságnövelő hatásáról beszélni, amikor az örökhagyónak módjában áll akár életében, akár végintézkedéssel az ági öröklést kizárni. Végrendeletet inkább a vagyonosabb, a magasabb társadalmi állású emberek szoktak tenni, a magyar parasztság körében ez kevéssé szokásos, tehát épen a nemesi középsztyály tagjai azok, akiknek védelme és konzerválása lebeg az ági öröklés védelmezőinek lelki szemei előtt. Német-és Franciaországban, Ausztriában nincs ősiség vagy ági öröklés, mégis nem lehet mondani, hogy a családi érzés vagy takarékoság gyengébb lábón állana, mint nálunk. Erdélyben

* Erre Zsögöd is utal: *Magánjogi tanulmányok*. I. köt. 626 és köv. pp.

** Gothein: *Agrarpolitiches Handbuch*. 68., 237. és köv. pp.

*** Tervezet 1809. és 1815. §§.

† Magyar. ált. polg. tvk. Terv.: *Főelőadmány és bírálati anyag*. VIII. kt. 52—144 pp.

†† L. Zsögöd: *Magánjogi tanulmányok*. II. kt. 328. p., ellenkező irányú fejtegetéseit.

is vannak még jó családapák és takarékos emberek, pedig ott az OPTK. van érvényben. Széchenyi az ösiséget oly észszüleménynek nevezte, „melynél károsabbat a szorgalom elfojtására ugyan nem lehetne egykönnyen nemzeni és világra hozni.”* Végül azt sem kell elfelejteni, hogy az Orsz. Értekezlet az ági öröklésnek csak karrikaturáját létesítette, mert eltekintve a végrendelkezési szabadságtól, az ági örökösökre nem maga az öröklött vagyon száll vissza, hanem annak csak az értékét köteles a szerzeményi örökös nekik a hagyatékból megtéríteni. Szellemesen jegyzi meg erre egy korán elhalt kiváló örökjogi írónk, Kern Tivadar: „Ez pedig egészen más, mint az ősi birtok visszaháramlása. Az utóbbi teljesen megegyezett az érzéssel; ettől az érzéstől azonban olyannyira különböző azon állítólagos családiasság, melyet az öröklött érték visszállásának szabálya kifejezésre juttat, mint amennyire az ősi jószág különbözik az azt helyettesítő pénzbeli értéktől.”** Megjegyzendő végül, hogy az agrárius irányzat befolyása alatt a m. kir. Kúria 1907 óta oly irányba fordítja gyakorlatát, hogy az ági örökösöknek az öröklött vagyont — ha az meg van — természetben kell kiadni.

Az okokról, melyek az Értekezlet többségét arra birták, hogy minden hátrányai dacára az ági öröklést még ily torz alakban is visszaállítsa, az osztálypszichológia nyújt felvilágosítást. Kiváltságos osztályokhoz tartozó egyének több generációnak évszázadokon át megörögzített és átöröklött tapasztalata folytán ösztönszerűen érzik, hogy minden, ami régi, nekik csak kedvező lehet. Közrejátszott a szokássá vált kuruckodás, megmutatni a „németnek”, hogy azért sem ő parancsol, ha még sokkal rosszabb is lesz így. Épen úgy járt el 1867-ben a függetlenségi párt, midőn minden állampénzügyi elv fejtetőre állításával azt kívánta, hogy az összes államkiadásokat kölcsönökből fedezzék, a fogyasztási adókat és egyedárúságokat pedig — akármennyit jövedelmezzenek máskülönb — el kell törülni, mert azok osztrák eredetűek.*** Az önálló bank harcosai körében is nagy jelentőségű ez az érzelmi momentum. Azért is vélték célszerűnek a folytonosság hangoztatását és a múlt intézmények látszatszerű visszaállítását, mert a Bach-korszak meglehetősen felforgatta a hatalmi viszonyokat s az embereket figyelmeztetni kellett, hogy a régi jogosultak ismét visszajutottak a hatalomhoz. Ha kimondják, hogy a régi örökjog vissza nem állítható, ezzel felszabadítják az embereket arra, hogy egyéb elavult intézmények eltörlését is követeljék. Ha az ági öröklés fen-

* Grünwald: *Új Magyarország*, 298. p.

** Fodor: *Magyar Magánjog*, V. kt. Öröklési jog, 76. p.

*** Matlekovits Sándor: *Magyarország államháztartásának tört.* I. kt. 23. p.

tartását, mint a jogfolytonosság és alkotmányosság diadalát tüntetik fel, egyéb kiváltságaik fentartása is kívánatosnak fog az alsóbb osztályok szemében látszani. Hogy az intézmény gyakorlati alkalmazása sok igazságtalanságra vezet, ez a tömeg baja, a kiváltságos osztályhoz tartozóknak mindig van módjuk és hatalmuk ahhoz, hogy valamely rossz törvényt magukra nézve hatálytalanítsanak, hiszen mint fentebb említettük, az ági öröklést végrendelettel kizárhatják. Végül az a remény is éltette őket, hogy nem ez lesz az első lépés visszafelé, hanem úgy politikai, mint magánjogi tekintetben lehet még az 1848-at visszacsinálni. Gróf Apponyi György volt ennek az irányzatnak — vissza 1847-be! — a feje s ő volt az, aki az Értekezleten az OPTK öröklési szabályainak fentartását megakadályozta, mert ez lehetetlenné tette volna a régi, 1847 előtti, birtokjognak visszaállítását. Az ági öröklés fenntartása összetörte a magyar államjogi egységet, Erdély és a Határőrvidék, valamint a Jász-Kun kerület más örökjog uralma alá kerültek. De ennél sokkal megrovandóbb az a munkásság, melyet az Értekezlet a házastársi öröklés és a házassági vagyonyjog terén kifejtett, mert törvénykönyvünkbe visszacsempészte a jogegyenlőtlenséget és rendi különbség elveit, melyeket az 1848-ki törvényhozók onnan örök időkre kitörölni véltek. A házastársi öröklés régi jogunkban a nő rendi helyzete szerint különbözött, ugyan így házassági vagyonyjogi igényei is. S bár a legismertebb frázisok közzé tartozik a magyar nemzet hagyományos lovagiassága a nőekkel szemben, a nemesi nők vagyonyjogi állása sokkal kedvezőlenebb volt,* mint a „nemzet” körén kívül álló polgári és paraszti nőé. Hogy a házassági vagyonyjog osztályok szerint különbözően fejlődött, ez régebben megfelelt a gazdasági élet alakulatainak, mert a nő osztályhelyzetéhez képest különböző módon vett vagy nem vett részt a termelés munkájában és segített férjének szerezni vagy megtartani a vagyont, De midőn a nemesi kiváltságok megszűntek, a nemesség vagyoni helyzete megingott, egy jelentékeny rész földbirtokát elveszti s más pályára szorul, viszont a paraszti és polgári osztály emelkedni kezd, meggazdagodik, a nő többé nem vesz részt a kenyérkeresetben s oly eltolódások következtek be, melyek mellett a régi rendszer okszerűen fenn nem volt tartható. A jogegység és jogegyenlőség eszméjének megfelelően a közszerzeményi jogot, mely csak a paraszti és polgári nőt illette meg, ki kellett volna terjeszteni a nemesi nőre — ami előnyösebb lévén — megfelelt volna a „lovagias” szempontoknak is, aminthogy a polgári törvénykönyv 1900. évi tervezete, melynek ide-

* *Sürgöny*, 1861 január 8-ki számában megjelent cikk úgy jellemzi a magyar örökjogot, hogy a „ház asszonyát kegyelem kenyérré szorítja”.

vágó részét épen Grossschmid Béni szövegezte, ily irányban intézkedik. És pedig oly indokolással, mely csodálatosan egybevág eddigi fejtegetéseinkkel. „A nemesi és ú. n. honoratior osztály, melyre ez intézmény eddig kiterjedt, végre is törpe kisebbség az ország lakosságának zömével szemben. A súlypontja a jogrendnek azon intézményben van, amelyet legalább is $\frac{9}{10}$ -része a nemzetnek századok óta, s ma is ural, nem pedig az elenyésző kisebbség jogában.”* Csak azt nem tudjuk megérteni, hogy lehet ezek után az ősiségért és a fiágiságért — az elenyésző $\frac{1}{10}$ kisebbség jogáért — lelkesedni! Az Értekezlet vissza állítván a régi rendi jogot, ezzel együtt visszatért a törvényes hitbér is, mely inkább múzeumi cifraság ugyan, mint komoly intézmény, mégis sértő módon rendi állás szerint tett vagyoni megkülönböztetést a nő szüzességének értéke között, rendelvén, hogy ezen a címen főnemesi nőt 400, nemesi és polgári nőt 200, polgári és parasztnőt 40 forint illet meg.**

A dologjog terén különbséget kell tenni az egyes jogszabályok között, aszerint, hogy a telekkönyvi rendtartással összefüggnek-e, vagy nem. Az előbbiekre nézve az OPTK szabályai érvényben maradtak, tehát a jogegység az ország egész területén megóvatott, az utóbbiakra nézve a régi magyar jog határozatai léptek ismét hatályba. Melyek voltak ezek a régi jogszabályok? Azóta állandó vita tárgya volt az a kérdés, vajjon az OPTK szóbanforgó intézkedése összefüggésben van-e a telekkönyvi rendelettel? Ha ezt nem lehetett megállapítani, akkor következett az igazi nehézség. A régi magyar dologi jog az ősiségen, az adomány rendszeren, a birtok családi és jobbágyi megkötöttségén alapult, ami az ingó dolgok jogszabályaira is éreztette hatását. Ezen intézmények megszűnván, a mi régi magyar dologi jogból megmaradt, hasonlatos volt ama ködgomolyhoz, melyből a Kant-Laplace elmélet szerint a világegyetem kialakult.

Ugyanez áll a kötelmi jogra is. Ebből is néhány elavult törvényen és régi ítéleten kívül alig maradt meg valami. A bíróság ezekben a kérdésekben támpont nélkül állt, s minden ítélkezés valóságos törvényhozó funkció volt. Hogy az OPTK láthatatlanul irányította a bírászkodást, az természetes. De mivel reá, mint jogforrásra nem lehetett hivatkozni, a bírói gyakorlat csak a külsőségeit utánozta, anélkül, hogy annak mélyére szállt volna. Szerencse, hogy 1875 után legalább a kereskedelmi törvény nyújtott kötelmi jog-

* Indokolás: I. kt. 215. p.

** Zlinszky-Reiner id. műve, VIII. kiadás 921. p.

kérdésekben tájékozást. Most 50 évi ingadozás után már némi állandóságot mutat a magánjogi bírói gyakorlat, de míg idejutottunk erre az időszakra is áll Heine mondása: *aber fragt mich nur nicht, wie!* Magánjogi perek indítása a lutrihoz hasonló művelet volt és nagyjában az ma is, sohasem lehet és lehetett tudni, hogy a bíróság sajkája törvényes iránytű hiányában hol fog partra hanyódni.

A kereskedelmi, váltó- és csődjog tekintetében az Értekezetlet visszaállította az 1840. évi törvényeket. Ezek nem voltak a magyar nemzeti jogalkotás szüleményei, aminthogy a bennök szabályozott intézmények sem levén magyar eredetűek, a reájok vonatkozó jogszabályokat is külföldről kellett átvenni. Magyarországon 1840-ig az 1763. évi osztrák kereskedelmi és váltójog, valamint csődrendtartás (*Fallitenordnung*) volt érvényben s ezen szabályok alapul vételével* és Wildner Ignác bécsi ügyvéd közreműködésével készültek az 1840. évi XVI, XVIII, XIX és XX. t.-cikkek, melyek a kereskedelem különböző jogviszonyait szabályozták. Az 1840. évi magyar váltótörvény (XV. t.-c.) ugyancsak Wildner Ignác közreműködése mellett, Nagy Ferenc tanúsága szerint** úgy készült, hogy anyagi jogi részében 140. §. az 1833. évi Sardagna—Wagner-féle osztrák váltójogi javaslatból, a 49. §. az 1763. évi osztrák váltórendtartásból lett átvéve s csak 20 szakasz tartalmazott új intézkedést. 1850-ben az abszolút kormány életbeléptette úgy Ausztria, mint Magyarország területére a német váltótörvényt (*Allgemeine deutsche Wechselordnung*) amely tény a három állam közötti kereskedelmi forgalmat rendkívül előmozdította és megkönnyítette. Midőn az Értekezetlet albizottsága az 1840. évi váltótörvény visszaállítását javasolta, ez ellen a pesti kereskedelmi testületek emeltek szót, utaltak a meglevő állapot előnyeire s reámutattak arra, hogy hitelőknek a külföldön nagyon fog ártani, ha Magyarországon az érvényben levőnél sokkal rosszabb és elavultabb törvény lép ismét életbe. Feliratukat azonban sokan hazafiatlanságnak minősítették,*** az egyik felszólaló hangsúlyozta, hogy „ha egy nemzet pietással ragaszkodik törvényeihez, . . . ezért azután el is tudja vetni magától még az anyagi hasznot is.” A kereskedők erélyesen tiltakoztak az ily gyanúsítás ellen, kijelentvén, hogy így „vége szakad minden szabad vitatkozásnak, † S most következett az Értekezetletnek leghomérőbb jelenete, mely méltó volna Anatole France vagy Bernhard Shaw tollára: a többség a kereskedelmi testületek kívánságait elvetvén,

* Nagy Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve*. VI. kiadás. 21. p.

** Nagy Ferenc: *A magyar váltójog kézikönyve*. VI. kiadás. 94. p.

*** Ért. Jkv. II. kt. 138. p.

† Ért. Jkv. 148. és 156. pp. II. kt.

lelkesedéssel állította vissza a hon oltárára Sardagna, Wagner és Wildner németből fordított szellemi termékét! A jogegység ezekben a kérdésekben is darabokra törtetett. Csak az 1873. évi válság hatása alatt határozta el magát a törvényhozás a külföld bizalmának megnyerése végett a német váltó- és kereskedelmi törvény recipiálására, ami bizonyos módosításokkal és kiegészítéssel 1875 — 76-ban meg is történt. Nem hisszük, hogy léteznék ebben az országban valaki, aki állíthatná, hogy ez a recepció ártott az ország gazdasági fejlődésének vagy magyar jellegének.

A büntető jog és eljárás tekintetében 1848 előtt a legnagyobb zűrzavar uralkodott. Mindkettőre erős befolyást gyakorolt a III. Ferdinánd alatt Alsó-Ausztria részére kibocsátott *Praxis Criminalis*, mely bár törvényerőre nálunk sohasem emelkedett, *Corpus Juris*-unkba mégis felvétellett. Azonkívül volt néhány régebbi törvényünk, de ezekről nem mindig lehetett megállapítani, érvényben vannak-e, vagy nem. Úgy a büntető jog, mint a bünvádi eljárás szabályai lényegesen különböztek a szerint, amint a vádlott nemes vagy nem nemes volt. Egységes és világos törvény hiányában minden úriszék és törvényszék szuverén jogokat gyakorolt, s a büntető bírászkodás megyék szerint különböző és minden megye egy önálló jogterület volt.*

Az osztrák kormány 1853-ban életbeléptette a magyar állam egész területén az osztrák büntetőjogot és bünvádi eljárást. Mindkét törvénynek voltak jelentékeny fogyatkozásai, de a jogegységet, jogegyenlőséget és jogbiztonságot összehasonlíthatlanul jobban valósították meg, mint a régi magyar gyakorlat. ** Az Értekezlet büntetőjogi alválasztmánya azt a javaslatot terjesztette elő, hogy az 1843—44. évi bünvádi eljárási és büntetőjogi javaslatok, melyek Deák Ferenc tollából származtak és befolyása alatt készültek, törvényerőre emeltesse. Bár e munkálatok még ma is a szakirodalom osztatlan bámulatának tárgyai, az Értekezlet többsége felhasználta azt a kifogást, hogy megbízatásuk ily nagy törvénytű életbeléptetésére nem terjed ki — és nem fogadták el a javaslatot. Szintügy elutasították az osztrák törvények további hatálybantartását is főleg azzal az indoklással, hogy az osztrák büntető kódex a politikai bűncselekmények körét rendkívül kiterjeszti, ami az alkotmányos magyar felfogással ellenkezik. Deák ezt elismerte, de reámutatott arra, hogy a magyar törvények ép ily tág alapot nyújtanak minden politikai üldözésre,**

* Grünwald Béla: *Régi Magyarország*. 388. p.

** Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. III. kiadás az osztrák büntető törvénykönyvről kedvező véleményt mond. 61. p.

*** Ért. Jkv. 8. p. II. kt.

aminthogy Martinovicsékat, Kossuth Lajost és társait magyar törvények alapján magyar bíróságok ítélték el. Hozzátehetjük még, hogy a mostani magyar büntetőtörvény (1878: V. t.-c.) a politikai deliktumok körét még bővebbre szabta s azóta épen az az osztály, mely a régi intézményekhez való ragaszkodásával tüntet, szokta leghangosabban követelni a politikai bűncselekmények s különösen az izgatás kiterjesztését és szigorúbb üldözését.

Az Értekezlet visszaállította a régi magyar büntetőtörvényeket és a törvényes gyakorlatot, tehát III. Ferdinánd *Praxis Criminalis*-át is s az 1848-iki törvényekre való tekintettel kimondta, hogy a büntetés módjának, nemének és mértékének meghatározása, valamint a bűnvádi eljárás szabályainak alkalmazása tekintetében nemes és nem nemes között különbség nem lehet s az utóbbiak az előbbiekhöz emeltetvén, a nemesekre vonatkozó szabályok ezután a nem-nemesekre is alkalmazandók. Ez a rendelkezés az anyagi büntetőjog terén is utat hagyott minden önkénynek és egyéni magyarázatnak, a bűnvádi eljárás tekintetében pedig változott alakban a rendi különbséget fenntartotta. 1848 előtt nemesek büntető ügyeiben a személyes szabadság biztosítékaival ellátott írásbeli eljárás volt, nem-nemesekre nézve pedig sommás szóbeli bűnper. Az Értekezlet kimondta, hogy — főbenjáró ügyeket kivéve — kisebb jelentőségű bűnperekben a régi sommás eljárás alkalmazandó, ami azt jelentette, hogy 1861 után a nemesség és az új társadalmi rétegek vagyonosabb elemeire nézve a régi eljárás biztosítékai fennmaradtak, ellenben a nem-nemesekre, illetőleg a volt jobbágyakra nézve megmaradt a régi sommás eljárás. A vádlott kívánhatta ugyan az írásbeli pert, de kérelme felett további felébbvitel kizárásával a megyei törvényszék döntött. Tisztán a vármegyei bíróság kényekedvétől függött tehát, hogy mily eljárási szabályt alkalmaz a parasztvádlottal szemben.

Az értekezlet büntettekre nézve eltörölte a testi (bot) büntetést, de fentartotta a mezei rendőri kihágásokra, tehát ott, hol ezt a földbirtok speciális érdekei követelték, azzal az indokolással, hogy falun másképp a közbiztonságot fentartani nem lehet. Az igazi ok az volt, hogy a földesurak húzódoztak a szabadságvesztésbüntetésektől, melyek a rendelkezésre álló munkaerőt csökkentették volna.*

A jogegység a büntetőjog és eljárás tekintetében szintén megszűnt és a legnagyobb jogbizonytalanságnak adott helyet.** A bíróság természetesen, mikor magán segíteni nem tudott, az osztrák tör-

* Holovich Boldizsár felszólalása. Ért. Jkv. II. 305.

** Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve II. kiad. 93. p.

vények tilos forrásából volt kénytelen meríteni,* azonkívül egyes jogi kézikönyvek valósággal törvényerőre tettek szert, így Pauler Tivadar egyetemi tankönyve, mely az osztrák büntetőtörvénykönyv, a német észjogi iskola és a magyar bírói gyakorlat kombinációjából készült.** A bünvádi eljárás terén uralkodó lehetetlen állapotokat mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy a kormány 1872-ben egy törvényjavaslatot készített s mikor azt törvényerőre emelni nem sikerült, rendelet alakjában közölte a bíróságokkal s figyelmükbe ajánlotta.*** Azok némi szemérmes húzódozás után alkalmazták is. Bár sem az 1878. évi büntetőtörvény, sem az 1896. évi bünvádi perrendtartás nem találkozott osztatlan tetszéssel, a szakkörök valóságos lidércnyomás alól szabadultak fel, mikor végre egységes kódexek korszaka köszöntött be.

A polgári perrendtartás tekintetében az Értekezlet egy hosszabb munkálatot készített, amely 156 §-t foglalt magában, tehát egész nyugodtan alkothatott volna új törvényt vagy átdolgozhatta volna az osztrák perrendtartást. Ez nem volt ugyan valami kitűnő törvénymű, de egységesen kiterjedt az ország egész területére és ezért megtartása kívánatos lett volna, mert főleg az eljárási szabályok tekintetében érezhető nagyon súlyosan az a tény, hogy az ország különböző területein különböző szabályok vannak hatályban. A perrendtartási intézkedések oly rosszak voltak, hogy 1867 után a kormány sietett azokat még a bíróságok átalakítása előtt újakkal pótolni, de az 1868. LIV. t.-c. ép oly rossz volt, mint az Értekezlet szabályai.

A telekkönyvi jog tekintetében az értekezlet fentartotta nemcsak az 1855. évi rendeleteket, hanem az OPTK-nek a telekkönyvvel összefüggő intézkedéseit is. Ebben a többséget két szempont vezette. Az egyik a kényszerűség érzete. A királyi leiratból és az országbíró-elnök nyilatkozataiból nyilvánvaló volt, hogy a telekkönyvi rendszert megbolygatni nem lehet, † mert — mint már említettük — az osztrák tőke nagy összegeket kölcsönzött magyar ingatlanokra s a telekkönyvi rendszerbe bizalmat helyezett, de fentartása érdekében volt a földbirtokos osztálynak is. Az előző fejezetben ismertettük a pénz-gazdálkodás túlsúlyra jutását és reámutattunk arra, hogy a földbirtokosságnak egyre nagyobb és nagyobb mértékben volt hitelre

* Fayer László: *A magyar bünvádi perrendtartás vezérfonala*. 103 p. IV. kiadás.

** Fayer: *Büntetőjog*. 62. p.

*** Az u. n. *Sárga könyv*, a rendelet sárga borítékáról elnevezve.

† Ért. Jkv. 6 p.

szüksége. Ez a tény vitte az értekezletet annak kijelentésére, hogy a telekkönyv a jog- és vagyónbiztonságával és az ezen alapuló közhitellel oly szoros és elváhatatlan kapcsolatban áll, miszerint ennek megszüntetése vagy felfüggesztése a vagyónbiztonság és közhitel kimeríthetetlen horderejű megrendítésével teljesen egyértelmű lenne.”*

Még világosabban nyilatkozik ez az érdek, midőn az alválasztmány kimondja, hogy „e nézetére nézve igen fontos indokolást merített a nemzet azon közóhajából, mely évtizedek óta egy magyarországi hitelbank felállítása iránt oly hangosan és folytonosan nyilatkozik és hogy egy ily hitelbank egyedüli biztos alapját úgyszólván életfeltételeit a telekkönyvek képezik”.** Itt, amikor a földbirtokos osztály hitel-szükségletéről volt szó, megszünt minden kegyelet és nem hangoztatták, mint a váltótörvény tárgyalásánál, hogy a magyar régi intézményeihez akkor is ragaszkodik, ha kára van belőle.

Az úrbéri jog tekintetében már több ízben említettük, hogy az 1848-iki törvények általános elveit az 1853. évi úrbéri nyíltparancs vitte át az életbe. Minthogy ennek végrehajtásánál a Bach-kormány eleinte inkább kedvezett a volt jobbágyok érdekeinek, az a köznép körében nagy népszerűségnek örvendett. Ennek dacára az Értekezletben meg volt a legnagyobb hajlandóság arra nézve, hogy ha már nem is tudja visszaállítani teljesen a régi állapotot, az úrbéri pátens szabályait a volt földbirtokosok előnyére megváltoztassa. Az alválasztmány részéről két javaslat terjesztetett elő. Az egyik ugyan látszólag az úrbéri nyíltparancshoz alkalmazkodott és ennek intézkedéseihöz javasolt nagyszámú módosítást. A másik az úrbéri pátensek mellőzésével a régi jogot akarta bizonyos változásokkal visszaállítani. Az Értekezlet egy tagja külön véleményt adott be, melyben utalt az eljárás helytelenségére és rámutatott arra, milyen rossz vért fog szülni, ha a lakosság előtt oly népszerű úrbéri pátens hatályából kiforgatják.*** Ez a jóslás valóban is bizonyult. Mihelyt az alválasztmányi javaslatoknak híre ment, az egész országban nagy nyugtalanság volt észlelhető és maguk az Értekezlet tagjai is hangsúlyozták, hogy ezt a hangulatot a kormány nagyon ügyesen fordíthatja ellenük és az egész új alkotmányos rendszer ellen.† Ennélfogva a helyzet nyomása alatt kénytelenek voltak elejteni az eredeti javaslatokat és fentartani az úrbéri pátens intézkedéseit. Mikor aztán az alkotmányosság helyreállott és nem kellett attól tartani, hogy a tömegek a bécsi kormánynál

* Ért. Jkv. 81 l.

** Ért. Jkv. 81 l.

*** Deák Ferenc felszólalása. Ért. Jkv. 41 l.

† Ért. Jkv. II. kt. 316 3.

keresnek védelmet, 1871 után a szuverén magyar törvényhozás igyekezett is úrbéri rendezés hátralevő részét a volt földesurak érdekében végrehajtani.

A bányajog tekintetében régi magyar jogszabályok egyáltalában nem voltak és a bányászati jog viszonyokat a Miksa-féle 1573. évi bányarendtartás és később királyi rendeletek szabályozták. Mint-hogy az állapot igen komplikált volt, már 1844-ben készült egy javaslat, melyet a két tábla el is fogadott, de törvénné nem vált.* 1854-ben, május 23-án a kormány az egész birodalomra és így Magyarországra nézve az általános bányatörvényt léptette életbe. Ennek sarkpontja az ú. n. adományozási rendszer, mely szerint a bányajogosítványok adása az államtól függ. A tulajdonos is csak úgy nyithat bányát a saját telkén, ha erre a bányahatóságtól jogot kap. Viszont bárki nyerhet bányászási jogosítványt a hatóságtól szabályszerű feltételek fenforgása esetén, még akkor is, ha a tulajdonos ebbe bele nem egyezik, csupán a bányanyitás által okozott kárt kell neki megtéríteni. Ennek az intézkedésnek különösen a kőszén szempontjából volt nagy jelentősége, mert elhárította a kőszénbányászat fellendülése elől az eddigi akadályokat. Az ipari fejlődés folytán a kőszénbányászat rendkívül felvirágzott és a földbirtokosok szerették volna az ebből eredő hasznot a maguk részére biztosítani.** Minthogy pedig az értekezlet többsége feljök hajlott, a bányaszakértők ellenzése*** dacára a kőszénre nézve felfüggesztették az osztrák bányatörvény intézkedéseit és kimondták, hogy ezentúl kőszénre nézve bányajogosítványok csak akkor adhatók, ha a föld tulajdonosa ebbe beleegyezik, ami természetesen nem szokott ingyen történni. Kimondták azt is, hogy ott, ahol az úrbéri szabályozás még meg nem történt, bármely földön fölfedezendő kőszéntelep a volt földesúri† birtok tartozékának nyilváníttatik. Teljesen úgy jártak el, mint a mai földbirtokosok a földgáz és kálisó kiaknázására vonatkozó törvényjavaslatok tárgyalásánál. Felmerült az az indítvány is, hogy az 1844. évi javaslat törvényerőre emeltessek. Az alválasztmány azonban ezt az indítványt nem fogadta el, mert „az országnak 1844 óta mind birtok, mind személyes és közteherviselési viszonyai olyan lényeges változáson mentek keresztül, hogy azon a hűbéri viszonyok és kiváltságok korszakában készült

* Balkay—Szeőke. *Magyar bányajog*, 11 — 12. l.

** *Pesti Hírnök* 1861. febr. 24. cikke kifejezi az általános hangulatot.

*** Ért. Jkv. 103-05. p.

† Dr. Sipos Árpád: *Bányajog és kőszénbányászat. Magyar Jogi Lexikon*. I. k. 623—625. V. k. 53—61.

magyar bányatörvényt alkalmazni már alig volna lehetséges.”* Mihelyt kedvezőtlen volt érdekeikre, már egy 17 éves törvény is elavult, ellenkező esetekben, 500 éves intézményekhez görcsösen ragaszkodtak, dacára annak, hogy az országnak mind birtok, mind személyes és közteherviselési viszonyai lényeges változáson mentek keresztül.

Last but not least a közjegyzőség eltörlése. A Bach kormány létesítette a cs. k. közjegyzői intézményt körülbelül a mai hatáskörrel, mely rendkívül népszerűtlen volt. Az Értekezlet eltörlötte ezt és visszaállította a hiteles helyek, tehát a r. kath. káptalani, konventi és kolostori levéltárak intézményeit. Ezek voltak hivatva a forgalom fejlődöttebb korszakában a közjegyzői intézményt pótolni. A javaslat megjegyzi, hogy a közjegyzőséget azért is kellett megszüntetni, mert ez „a magyar nemzet rokonszenvével sosem találkozott”. Azonkívül „a magyar nemzet végrendeleteit, szerződéseit és egyéb okmányait vérévé vált féltékenységgel szokta őrizni és több biztonságot helyez a magyar törvény által kijelölt hiteles helyek és személyekbe, mint a félig hivatalos, félig magánszemélyeket képviselő közjegyzőkbe”.** Mikor aztán kitűnt, hogy a közjegyzői állások igen jövedelmezők és politikai szolgálatok jutalmazására alkalmasak, 13 év múlva visszaállították azokat és a magyar nemzet vérévé vált féltékenysége dacára is a legnagyobb bizalommal helyezi el legbecsesebb okiratait a közjegyzőknél.

* * *

Az Országbírói Értekezlet munkássága teljes mértékben igazolja azt a tételt, melyet tanulmányunk élére állítottunk. Ott, ahol a fejedelmi akarat gátat állított, mint a telekkönyvi és úrbéri jog terén, a demokratikus és a fejlődő gazdasági élet igényeinek megfelelő intézmények és jogszabályok megmaradtak. Minden más kérdésben — ahol az Értekezlet szabad kezet nyert — visszaesés történt, és pedig nemcsak az abszolút kormány oktrojált jogszabályaival, de az 1848-iki törvények szellemével és kifejezett rendelkezéseivel szemben is!

(Befejező közlemény a következő számban.)

* Ért. Jkv. 137. p.

** Ért. Jkv. 200. p.

